بابە تایەری عوریان
«دەربارەی ژیان و بەرهەمی»(١)

د. عزالدین مصطفی رسول
کۆلیجی ئاداب زانکۆی صلاح الدین

گەشتێك بەسەرچاوەکاندا:

دەمێکــە کە باسی شاعیـرانی ناو «مێـژووی ئەدەبی کوردی»ی مامۆستـا عەلادین سوجـادی دەکـەم، هەربـەووێنـە ڕەنگینـە یابەو پەیکـەرە قەڵـەمینـە دەست پێـدەکەم کە خامەی پەخشانە بەرزەکەی سوجادی بۆشاعیری نەخشاندووە. دەبێ چی لەم وێنەیەی بابەتایەر ڕەنگینتر بێت کە خامەی سوجادی نەخشەی کێشاوەو فەرموویەتی:

(ڕەنـدو دێـوانـەو قەڵـەنـدەر، خوانـاس و پارێزگارو هەردەگەڕ، بەسـۆزی عەشقێکی مەعنـەوی کوورەی دەروونی لەگـڕدابـوو، لە یادی دۆستێکی نهێنی دەمـارەکـانی لە خرۆشــدابـوو، شەیـدای بارەگـای یەزدان، هەردەگـەڕی چۆڵ و بیـابـان، هاونیازی ڕۆژانی چرستـانی دەماوەند و هاورازی شەوانی دیمەنی «مەیمەند». گاهێ لالـە زاری زەوی بارەگـای بووە، گاهێ جریوەی ئەستێرەی ئاسمان شەوچـرای بووە، ڕۆحی لە لەوەڕ زاری ئەرواحدا لە هەموو گوڵێکی مژیوە، دەمێ لەدنیا دوور بەدوور بووە، دەمێ لەئاهەنگ ڕوو بەڕوو بووە. تاوێـك لە دەشتی تەفەکوردا سەرگەردانبووە، کاتێك لەکۆڕی عەودالانی خواناسیدا مەیگێری مەعریفەت بووە هەندێ جار خۆی وون کردووە، هەنـدێ جاریش وون بووی دۆزیووەتــەوە، هەنـاسـەیەك دەروێشێکی نادان بووە، بینێکیش شێخێکی مەلەوان بووە، زەمـانێك نەزانێکی پەك کەوتوو بووە، دەورانێکیش زانایەکی گەوهەرناس و دوورنلسێکی بێ وێنە بووە).(٢)

لایـەنێکی تـر لەبـایـەخـدان بەنـووسینی سوجادی لەم بارەیەوەو بەوتــەی ئەودەست پێکـردن فەرز بــوون لەبــەر ئەوەیــە، کە ئەو سەرچـاوەیـە یەکـەم سەرچـاوەی گەورەی کوردییـە کە بابـەتایەری خستبێتـە ناوچوارچێـوەی مێـژووی ئەدەبی کوردییـەوە و بەیـەکەم شاعیری کوردی نووسی دانابێ.

هەرچـەنـدە سوجـادی پشتی بەنـووسینی شارەزایانی گەلانی تر بەستـووە، بەڵام، ڕای ئەوانی لەوەدا پەسـەنـدنەکردووەکە بابە تایەر بەشاعیری کورد نەزانێ.

وەك وتمان ـ نرخی ئەو نووسینە لەوەدایە کە فراوانە، ئەگینا پێش سوجادی سەرچاوەی کوردیی تر دەبینین کە بابە تایەریان لە بێگانە سەندۆتەوە.

لەو سەرچــاوانـە کەلـە بەر دەستـدان ـ یا ئێـمە ئاگـاداریـانین، نووسینێکی (محـەمــەد ئەمین زەکی)یــە لە هەمـوویـان کۆنتـرە. کەبابەتایەری لەریزی شاعیرانی کورد دا داناوە.(٣)

(محەمەد ئەمین زەکی) هەر لەوگۆڤارەدا بەتایبەتی دەچێتە وەسەر باسی بابـە تاهیـر و لە گۆشــەی (کوردی بەناوبانگ)دا باسێکی چوار لاپەرەیی بۆتەرخان ئەکا.

لەوێـدا یەکـەم کوردە کەبـاسی کتێبی (راحة الصـدور) دەکـاو زانیـاریەکـانی بەراست نازانێ. هەروەك ناوی کۆمـەڵێ سەرچاوەی ڕۆژهـەڵاتنـاسـانی بردووە کەبـاسی بابـەتـایـەریان کردووە. یەکەم سەرچاوەی کوردیشە کە «بیبی فاتیمە»(٤) بەخوشکی بابەتایەر دەزانێ و

بەخۆشەویستیی دانانێت.

ئەم چەند لاپەڕەیەی گەلاوێژ لە وەرگێرانە عەرەبی یەکەی (کوردی بەناوبانگ) داجێی خۆی گرتووە.[٥]

پیرەمێرد کە ئەم نووسینەی محەمەد ئەمین زەکی دەبینێ، ئەویش دەیەوێ بابەتایەر بەشاعیری کورد بچەسپێنێ و هەندێ شت لەو نووسینەزیاد بکا.

پیرەمێرد نووسیوی‌یە:

«... ئەمین زەکی بەگ، کەمن ئەلقاب بۆئەو بەنەنگ ئەبینم و بارەها بەسەریا هاتووم، لەنووسخەی «گەلاوێژ»دا لە بابەتاهیر دوواوە. ڕەزا تۆفیق فەیلەسوف وزۆرشاعیر: دیوانی بابەتاهیری تەرجەمەکردووە بەتورکی و لەئەستەموڵ تەبع کراوەو لەگەڵ خیام پێکەوە لەبەر گێکان.

ئەبێ (ئەمین زەکی بەگ) ئەوەی بەرچاو نەکەوتبێ، ڕەزا تۆفیق زۆر جوانی تەرجومە کردووە...، نازانم شێوەی کوردی‌یەکەی بەهۆی کوردێکی سلێمانی یەوەحەل کردووە، یا هەرخۆی شارەزای هەمووزوبانێکە. ئەسڵ شێوەکەی (راجی)یە ڕەزا تۆفیقیش بەزوبانی راجی داناوەو ئازەری خاوەندی ئاتەشگەدەیش هەر بە راجی داناوەو بەهەمەدانیی ئەناسێ و تەخەلوسی شیعری (عوریانە) ئازەر ئەڵێ بابەتایەر دێوانەیێکی فەرزانەو هەمەدانیکی هەمە دانە، بەعاشقی شەدید ناوبراوە، لکی تەئریخی پیشەی من نی‌یە، ئەوەخوا بە ئەمین زەکی بەگی داوە.

تەنها ئەوەندە ئەزانم کە بابەتاهیر برای شێخ عەلی‌ی کۆسەی دۆڵپەمووەو کەراماتی زۆر بووە، ئیتر بەشی‌ی لەشیعرەکانیایە وا ئەیگێرمە سەر شێوەی خۆمان:-

من ئەو بەحرم کەوا کەوتومە ناو زەرف
من ئەو نوقتەم کەوا کەوتومە ناو حەرف
لەهەر ئەلفێ ئەلف قەدری لێ دێ
ئەلف قەددەم کەوا کەوتومە ناو ئەلف...»[٦]

ئەم وتارەی پیرەمێرد لەپاڵ شایەتیی شاعیرو نووسەرێکی گەورەی وەك پیرەمێرددا دەربارەی کوردێتیی شیعرەکانی بابەتایەروخۆی، ئاگادار کردنیشە دەربارەی وەرگێرانە تورکی‌یەکەی بابەتایەرو

ئیشا رەتیشە کە ئەم شیعرانە بەزمانی (راجی) نووسراون، کەئەم ئیشارەتە لە سەرچاوەی تریشدا هەیە (راجی هەر کوردی) لوری‌یە. هەرچی باسی ئەوەیە کە بابەتایەر برای شێخ عەلی کۆسەی دۆڵپەمووە ئەوەیەکەم جارهەر پیرەمێرد باسی کردووەو ئەمەش کەرەسەیە بۆساغکردنەوەو لێکۆڵینەوە.

پیرەمێرد وەك گەلێك شاعیری ترمان هەندێك لە چوارینەکانی بابەتایەری بەزمانی سەردەم و شیعرەکانی خۆی دارشتوتەوە

بابە تایەر شاعیری کوردە:

عەلائەدین سوجادی کە لە سەرچاوەیەکی تردا دێتەوە سەرباسی بابەتایەر.[٧] لەبارەی دیوانەکەی‌و شیعرە کوردی‌یەکانی‌یەوە دەنووسێ:

«لەراستیدا لە هەموو چاپەکانا گەلێ چوارخشتەکی واهەیە کە دوویان یەك ناگرنەوە. زیاتر ئەم جیاییەش لەوچوارخشتەکی یانەدان کە زۆرتر لەوشەکانی کوردین. ئەوانەی کە هەموو وشەکانی ویا زۆرتریان بەشێوەی زمانی فارسین، ئەوانە بەهی بابەتاهیر دانراون. بە پێچەوانەی ئەوە، ئەوانەیان کەزۆرتر لەوشەکانی بەشێوەی لوری کوردی‌یە، ئەوانەیان بەشوێنی گومان داناوون. هۆی ئەم جیبوونەوەو گومان پەیداکردنەش ئەوەیە ئەوکەسانە کە ئەم سروودانەی بابەتا هیریان لە چاپداوە لە باوەری ئەوانا ئەوانەی کە فارسی تەواون ئەوانەیان کردووە بەهی ئەو. ئەوانەی کە تێکەڵاون لەدوو شێوەی فارسی‌و کوردی ئەوانەیان بەشوێنی گومان داناوە!..

وەنەبێ ئەم ئیشەش کەکردوویانە ویا ئەم جیاکردنەوەیە کە جیایان کردۆتەوە لەرووی دیراسەیەکی زانیاری‌یەوە بووبێ. بەڵکوخامەی چاپخانەیەکی بازرگانیی فارسی هەر ئەوەندەی لەدەست هاتووە کەشتی وابکا!.

لەگەڵ ئەوەدا لەبەر ئەووردکردنەوەیە کە لە پێشا باسمان کرد، ئێمە تەنها ئەوچوارخشتەکی‌یانە بەهی بابەتاهیر ئەزانین کە ئەوان ووتویانە شوێنی گومانە، کەهی ئەوبن. ئەوانەی کە ئەوان بەتەواوی بەهی ئەوی‌دا ئەنێن ئێمە ئەوانە بەجێی گومان دائەنێن، ویا ئەتوانین بڵێین ئەوانە هەر هی ئەونین. چونکە چەشنەی ڕستەو دیراسەی سەردەم و بوونی بابە تاهیر بە لوری‌ودانانی سروودی بەکوردی، ئەمانە هەموو دەری ئەخەن کەدوو بەیتەکانی ترهی ئەو نین...»[٨]

دەتوانین لەم وتانەی سوجادی زیادبکەین و بڵێین: ئەی بۆچ ئەوانەش هەر شیعری بابەتایەر نەبن ودەستکاری کرابن؟. کە دەستکاری کردن و بەرەوفارسی بردنیش لە چاپەکانی شیعری بابەتایەردا زۆر دیارو ئاشکرایە. هەروەها حەزمان دەکرد کە مامۆستا

لێکۆڵینەوەی ئەدەبی

سوجـادی خۆی خاوەنی ئەم رایـەیـە چەنـد نموونەیەکی بۆ هەردوو لایــەنی بیـرەکـەی بهێنـایـەوە ـ ئەوسـا باشتـر بیـرەکـەی خۆی پێ دەســەلمـانین و رێگـەی بریارێکی تازەی بۆروون دەکردینەوە پاش ئەمە مامۆستا سوجادی دێتە سەر باسی بابەتایەرو دەنووسێ :

«بـابـەتـاهیـر هۆنـەرێکی دەروێشی رەنـدی بێ‌پەروا بووە، ئەو رێچکــەیـە کە گرتـوویـەتی رێچکـەیەکی سادەی بێ گرێ بووە. ویستـوویـەتی دەوروبەرەکـەی خۆی بەهــەمـوو جۆر لەبیرو باوەری خۆی تێ‌بگەیەنێ، نەیوستووە رێگایەکی وابگرێ ناوی خۆی بەوە بەرز بکـاتـەوە کە گۆیـا هۆنـراوەکانی گرانن و بەگران ئەچنە دڵەوە، تابێنێ وشـــەی قەڵـەوی فارسی بەکـاربێنێ. تەنـانـەت زۆرکـەس دوویـەیتـەکانی بابەتاهیر بە «تەرانە» ناو ئەبەن. تەرانە بۆسروودێکا کە زۆر ئاسـان و بێ گرێ‌بێ لەبــەر ئەمــە سروودی بابــەتــاهیـر بەگـوزارشتی ئێستـە ئەبێ سروودێکی گەلی بێ. سروودێکیش کە بوگەل بێ، ئەبێ وابێ، کە ئەو ناوچەیە بەبێ گیروگرفتی تێ‌ی‌بگا. ناوچـەی بابـەتاهیریش ناوچەیەکی کوردی بووە ئەبێ سروودەکانی بەوشێـوەیـە بێ، هەرشتێ لەوشێـوەیـە دەرچـووهی ئەونابێ. ئەم دوویەرەکی‌و رێ نەکەوتنەو ئەم هی ئەونەبوون و بەهی‌ئەو کراوەش لەبەر دووشتە.

یەکــەم: ئەوگشت بڵاوکەرەوەوبنکــانــە ـ ناشــرو مؤسسـە ـ کە سروودەکـانی بابـەتـا هیـریان لەچاپ داو، بڵاوکەرەوەوبنکەیەکی فارسی زمـان بوون، کەچـاپیـان کردووە، لەرووی بازرگـانی‌یـەوە بووە، نەوەك لەرووی دیـراسـەیـەکی زانیـاری‌یـەوە. لەدوو بەیتێکا هەرووشـەیـەکی هەرشێـوەیەکی کوردی تووش بوون و نەیانزانیوە، خێرا ووشەیەکی فارسی‌یان خستۆتە شوێنی‌و بەم جۆرە دیمەنی دوو بەیتەکانیان تێك داوە.

دووەم: لە راوێــژی هۆنــەردا گەلـێ جاری‌وا ئەبێ یەکێــك دێنێ چامـەیـەك دائـەنێ. وەیـا چامـەیـەك خاوەنەکەی دیارنی‌یە، لەبەر ئەوەکـەکـابــرا خۆی هیــچ ناوێکی نی‌یــە، وەیــا خاوەنێـك بۆ چامـەکـەنی‌یـە، چاوەکە ئەکا بەهی هۆنەرێکی بەناوبانگ، بۆئەوە مەردم باوەشـی بۆبگـرنــەوە، ئەوچامــەیــەئیتــر بەهی هۆنــەرە بەنـاوبـانگەکە ئەناسرێ ولەراستیشدا هی ئەونی‌یە. بەڵام ئەوانەی ئاشنای دیراسەی زانیاری‌و لێکۆڵینەوەی رێچکەی ئەو کەسە وەیا ئەو زەمـانـەن جیای ئەکەنەوەو تێی ئەگەن کە ئەو هۆنراوانە هی ئەوهۆنەرە نین و بەمـەبـەستێك خراونەتە ناو هۆنراوەکانی ئەمەوە. زۆرتر لەدوو بەیتـەکـانی بابـەتـاهیـریش بەوجـۆرەن و کراون بەماڵی ئەو.[9] لەگەڵ ئەوەشا وانی‌یەو هی ئەو نین

دەربارەی ئەم رایانەش دەتوانین بڵێین :

رەنگە ئەم دیوانە بەردەستانەی بابەتایەر لێ‌زیاد کراویان تێدابێ‌و چوارینـیـش هەبێ هی ئــەو نەبێ‌و بەنــاوی ئەوەوە لەدیــوانی ئەودا تۆمارکرابن. هەروەك هۆیەکی تر دەخەینە سەر ئەو هۆیانەی مامۆستا تۆماری کردوون و دەڵێین :

شیعـری بابـەتـایـەر لەنـاوخەڵکدا بڵاو بووەو هەزار ساڵە بەسەر زمـانی خەڵکـەوەیـە. مێـژ ووی بەدیوان و نووسینەوەو تۆمار کردنیان زۆر دووای بەسەر دەمی خەڵکەوە بڵاوبوونەوەیانە. لەبەر ئەوە هەر لە سروشـتێکی لەســروشتی فۆلکلۆر نزیکــەوە واقــەومــاوە کە زۆر لەشیعـری خەڵکی تریش بەنـاوی ئەوەوە تۆمار کراون. ئەم دیاردەیە بۆ شیعــری «فــەقێ تەیــران و عەلی بەردەشــانی دیـارن، بەڵام بۆشیعـری بابـەتـایـەر کەمتـرن چونکـەتێکـرا ئەوشیعرانەی تائێستا دەست کەوتـوون بەنـاوی بابـەتـایـەرەوە تۆمـار کراون و چاپکـراون خۆیـان کەمن و خۆیـان نەگـەیاندۆتە ٤٠٠ چوارین. کەواتە ئەوەی شیعـری بابـەتـایـەر نی‌یـە ـ لەونـاوەدا ـ کەمـە. بەڵام جارێکی تر. دەتوانین بڵێین، رەنگە زۆریان بەرەو فارسی بردن دەستکاری کرابن هەروەك جارێکـی تـر دەڵێین ـ خۆرگـە نووســەر چەند نمونەی بۆئەم مەبـەستـانـە بهێنـایـەوە تاباشتر ئەو بیرەی بەهەمووان بسەلماندایەو رێگـەی ئەو بریـارە گەورەیـەی بۆروونتـر بکـر دینـایەوە. سوجادی لەباسی نوسخەکای دیوانی بابەتایەردا دەنووسێ»

«مجتبی میتەوی» مامۆستای دانشگاە لە کتێبخانەی ئەستەموول هەنـدێ لە دوو بەیتـەکـانی بابـەتاهیری بەدەستنوس دەستکەوتووە تاکاتی دەستکەوتنی ئەو دەستی هیچ بڵاوکەرەوەیەکی بازرگانی نەگەیشتۆتی.

ئەم دوو بەیتــانــە بە تەواوی لەســەر شێــوەی لوری کوردی ڕۆیشتـوون. ئەم دوو بەیتـانـە ئەوە بۆئێمـە دەرئـەخـەن کە زمـانی هۆنـراوەی بابـەتـاهیـر هەربـەو جۆرە بووەو ئەوانەی کەوەکو ئەوەنین هەموو بەناوی ئەوەوە دانراون هی ئەو نین[10]

جارێکی تر خۆزگـەی نمـونــەی بۆئەم قســانــەی نووســەر دەخوازین و لەوبیرەی ئەو زیاد دەکەین و دەڵێین :

رەنگـە ئەوەی شۆڤێنی‌یـە فارسـەکـان دەیڵێن ـ بەزاناو نەزانیانەوە بەمـامۆستـاو نامـا مۆستـایانەوە رەنگە زۆرتر دوووربن لەم مەبەسەی ئێمـە. ئەوان پێشتـر بریـاریـان داوەو دەیـانـەوێ بەڵگە بۆبەفارسی کردنی بابـەتـایـەر بدۆزنـەوە. ئێمـەش قەناعەتمان وایە کەبابەتایەر

خۆی کوردەو شیعرەکانی کوردین و دەمانەوێ بەبەڵگەی ڕاست ئەم ڕاستی یە بسەلمێنین ورێگە کەشمان و ئەنجامیشمان و شێوەی سەلماندنیشمان لەگەڵ ئەواندا جیایە.

هەرچی دەربارەی کوردێتی بابەتایەرو کوردێتی ی شیعرەکانێتی باهەر بەقسەکانی وەرگێری سەر سۆرانیی چورینەکانی بابەتایەر. دەست پێ بکەین کە دەڵێ:

«بەراستی گەنجینەیەکی وێژەیی ئێجگار هێژایە، بەڵام ئەوەی کە سەرنجی تەماشاکردنی ڕاکێشام ودڵی گوشیم ئەوە بووکەگوایە ئەم چوار خشتەکیانەی بابەتاهیر فارسین: هەرچەندە بڵاوکەرەوەکەشی لەسەرەتاکەیا دان بەوەدا ئەنێ کە بە (لەحنی لوری) ووتراون، بەڵام وادیارە بەلای کابرای بڵاوکەرەوەوە شێوەی لوری شێوەیەکە لەشێوەکانی زمانی فارسی: ئەمەش هەڵەیەکی گەورەیەو تەعبیر لەنەزانی یاخود تەعبیر لە خۆنەزان کردن ئەکاتەوە، کەسەرچاوەکەی لە شۆڤێنیەتەوە سەرهەڵئەدا»[١١]

دیارە هەروەك لەم قسانەوە دەرئەکەوێ، موناقەشەی ئێمە لەگەڵ ئەوانەدا کەبابەتایەر لەکورد دەستێننەوە دەیدەن بەفارس، هەر لەسەر بابەتایەر نی یە، بەڵکو لەسەر هەمووئەودیالێکتی لوری یەیە کە هەمو لادان بەوەدا دەنێن کە بابەتایەر شیعری خۆیی پێ نووسیوە.

ئەگەر هەر لەموختەبەردا تەماشای زمان بکەین وتەنیا جیاوازی ویەکێتیی «گراماتیك وفۆنەتیك وبنەرەتی فەرهەنگ» بکەین بە کەرەسەی موناقەشەو بریاردان بەسەر دیالێکتێکدا کەدیالێکتی کام زمانە؟ یاهەرخۆی زمانێکی سەر بە خۆیە ئەوا ڕەنگە کێشە کە زۆر درێژ ببێتەوەو بەدوو تواناوە چوونەمەیدانی بوێت.

یەکەمیان ـ شارازیی یەکی تەواو لەزانستی زمانداو تەواو شارەزایی ئەو پێوانەو مەزندە زانستی یانەی کەزمانیان پێ لە دیالێکت جیا دەکرێتەوە، یادەبنە هۆی سەربەیەك زمانیی دوو دیالێکت یابەپێچەوانەوە. کە ئەمە وەك وتمان شارەزایی یەکی گەورەی دەوێ و هەندێ بەدووادا گەڕانی مەیدانیی وردی دەوێ، هەروەك هەندێك لێکۆڵینەوەی موختەبەریی هەندێ لایەنی ئەم مەسەلەیە، وەك لێکۆڵینەوەی فۆنەتیك ئێستاوای لێ هاتووە، کە تەکنیکی تازەو ئامێری ئەلەکترۆنیی بۆ بەکاردێت و بەوجۆرە موناقەشە دەبڕێتەوە.

دووەمیان ـ لەپاڵ ئەو شارەزایی یەدا، دەبێ ئەو کەسەی خۆی دەهاوێتە ئەم مەیدانەوە شارەزایی یەکی مەیدانیی تەواویشی لەودووزمانەدا کەبریار بۆیەکێکیان دەدات و لەو دیالێکتە خۆیدا هەبێت کە بریاری بۆ دەدات.

کەواتە هەر بریاری موختەبەری بەسەر دیالێکتێکی ئاوادا کە موناقەشەی لەسەرە ئاسان نی یەو تا ئێستا هەموو ئەوانەی هاتوونەتە ئەم مەیدا نەوەبەو دووکەرەسە پتەوەوە بۆی نەهاتوون، واتە یالایەنی شارەزایی یە زانستیکە کەلێنی تێدابووە، یائەو لێکۆڵینەوە مەیدانی یەی مەسەلەکەیان نەبووە. هەرچی هەڵەی گەورەشە کە لەم مەیدانەدا دەکرێت، ئەویش ئەوەیە کەهیچ حسابێك بۆ مەرجی چوارەم ناکەن، کە بەلای ئێمەوە زۆر بنەرەتی یە، ئەویش ـ ڕای گەل ـ ە، واتە خاوەن و هەڵگری ئەو دیالێکتە خۆی ڕای چی یە، واتە هەربە ساکارو بێ لێکدانەوەی زانستی و شارەزایی ئەو زانستی زمانە کەلێت پرسی زمانەکەت چی یە ـ دەڵێ چی ـ

ڕەنگە لەم بارەیەوە زۆر جار کەسێکی سادە لەسنووری بێچووە دیالێکت و هەر دیالێکت خۆی وزمان نەزانێ وکەلێت پرسی ـ بەچ زمانێك دەدوێیت، ناوی بێچووە دیالێکت بێنی و بڵێ: بەموکریانی، یابەبۆتانی، بەڵام هەر ئەم کەسە پاش پرسیارێکی بچووك ـ موکریانی چی یە، کوردی، تورکی یە، فارسی، یەکسەر بە دەنگی بەرز بێت دەڵێت ـ کوردی یە.

کەواتە بۆ ئەم دیالێکتی لوری یەی بابەتایەریش، مەسەلەی ڕای گەل نرخێکی گەورەی هەیە، گەورەترین بەڵگەی ئێمە بۆ کوردێتی ی ئەوە دیالێکتەو شیعرەکانی بابەتایەر ئەوەیە کە لور خۆیان بەکورد دەزانن. هەرچەندە ئەگەر موناقەشەی بەچاوی موختەبەر بینینی زمانیش بێنینە کایەوە، هەر لایەنی کوردێتیی ئەودیالێکتە سەردەکەوێ. وتمان ڕای گەل گرنگی یەکی تەواوی لەم مەیدانەدا هەیە. مەسەلەش تەنیا لەبەر ئەوەنی یە، کە ئێمە لە چەرخی ئازادی گەلان و بزووتنەوەی ئازادیخوازانەی نەتەوەییدا دەژین ودەبێ سەرەنجامی گەلان لەهەموو مەیدانێکدا بەبریاری خۆیان بێت، لەبەرئەوەش ـ کە ئەگەرتاقم وتیرەو کۆمەڵە خەڵکێك دیالێکتی خۆیان بەبەشی زمانێك زانی، ئەوا خۆیان بەمێژووسامان و فۆلکلۆری ئەوزمانەوەدەبەستن وگەشەسەندنی دیالێکتەکەیان، لەڕووی فراوان بوون وئیستیلاح دانان وبەکارهێنان و داچەسپاندنی زمانی ئەدەبی یە بەکگرتوودا هەر ڕوو دەکاتە ئەوزمانەوە لەگەڵ ڕێرەوی ئەوزمانەدا یەك دەگرێتەوە. کەواتە ئەگەر بە هەڵە فەرز بکەین کە دیالێکتەکەی بابەتایەر کوردی نی یەو دیالێکتی زمانێکی ترە، یا چەشنە زمانێکی سەربەخۆیەو لەنێوان

لێکۆڵینەوەی ئەدەبی

دووزمـانـدا وەستاوە، ئەوا سەرەنجامی هەربەکوردی بوونە، چونکە سەرەنجامی ژیانی خاوەنانی ئەو دیالێکتە هەر بەکوردەوە بەستراوەو سەرەنجامی دیـالێکتـەکەیان هەر سەرەنجامی زمانی کوردییەوە ئەو دیـالێکتـەش لە ئەنجـامدا هەر دەبێتە یەکێك لەسەر چاوەکانی بەرەو پێش چوونی کوردیو پتـەو بوون و داچـەسپـانـدنی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردیو بەلای تردا ناڕوات.

بابپێنەوە سەر «گەنجینە»و وەرگێڕانە سۆرانییەکەی. وەرگێر کە باسی بابەتایەر دەکات هەندێك قسە دەگێڕێتەوەو

«.. بەتـایبـەتی لەنـاوچـەی لورستـان و هەمەدانا بابەتاهیر زۆر ناسـراوە، قەبـرەکـەی بوتـە زیـارەتگـاو شوێنێکی پاك و پیرۆز. شیعرەکانیشی وێردی زمانی گەورەو بچووکن، ئەمە بێجگە لەوە کە خۆر هەڵاتناسەکانیش ئیهتیمامێکی زۆریان پێداوەو زۆری لێ داوان.

چوارینەکانی بابەتاهیر زۆر سادەو رەوان وپرمانان، موحەسەناتی لە فزیـان زۆرکـەم تیـابەکـارهـاتووە. بەراستی زمـانی دڵ و هەسـت کردن و عاتیفـەن، راستـەوخـۆ هەر لەدەرووی دەمـەوە دەرچـوون، وەك مەلانـی بچـووکـی پەل وپۆرەنـگین ئەنیشنـە ناوهێـلانـەی دڵانـەوە، هەربـۆیەشە کە پتر لەهەزار ساڵە ووتراون و کەچی هەمیشە بەسەر زمانی خاسەو رەمەکی خەڵکی هەرێمەکانی لورستـان و هەمـەدانـەوەن»[12] پاش ئەمـە وەرگێـر ـ هۆ بۆ ئەم وەرگێـڕانـەی دەهێنێتـەوە، کە بەلای ئەوەوە گواستنەوەی شیعرەکانی بابـەتـاهیـر لەنـاو کوردی لورستـان و هەمـەدانـەوە بۆمەڵبـەنـدی کوردنشینی ترو دەنووسێ:

«جـازۆر لام گران بووکە زوربـەی خوێندەوارانی خۆشەویستی کورد زمـانمان لەم خۆراکەگیانییە بێبەش بن وتەنانەت لەناسینی فەیلەسـووف و رۆشن بیـرو شاعیـرێکی ئاوا پایـەدارو دیاری هەزار ساڵ پێش ئەمڕۆی کورد بێ ئاگابن. لەبەر ئەمانەو لەبەر ئەوەش کە بۆ هەمـوو کوردێـك و کوردی زانێـك روون ببێتـەوە چوارینـەکـانی بابەتاهیر کوردین و فارسی نین.

هەرچـەنـدە بەمـرووری زەمـان هەنـدێ ووشـەو تەعبیـریش چەرخـاوەتـە سەر زمـانی فارسی ئەم حەفتـاو حەفت چوارینـەم بەگـۆڕینێکی کەم خستە سەر شێوەی کرمانجیی خواروو (سۆرانی) بەرادەیـەك هیـچ ووشـە یەکم لەهـەندێ لەم چوارینانە نەگۆڕیووەو هەروەکو خۆیم هێشتۆتەوە.»[13]

وەرگێـر لەپـەراوێـزیشـدا پەسـەنـدیی ئەودابـەشکردنەی بەسەر دیـالێکتـەکـانی کرمـانجی خوارووادا کردووە کە دەڵێت: کرمانجی خوارووە بریتییـە لەشێـوەکـانی سۆرانی، سلێمـانی، سنـەیی، موکـریـانی. هەربـۆ بەڵگەی کوردێتی شیعرەکانی بابەتاهیر ـ دەبێ ئەوچـەنـد دێـرەش وەرگێـڕین، کە وەرگێڕی چوارینەکانی بابەتاهیر بەعـەرەبی ـ محـەمـەد بەدری ـ نووسیـویە. وەرگێڕی عەرەبی کە زاری قسەکردنی خۆی لوڕییە لەم بارەیەوەوتوویەتی:

بابـەتـایـەری هەمـەدانیی ـ لەقـەب ـ عوریـان ـ لەهـەمـەدان لەکـوردستـانی ئێرانـدا لەسـەدەی چوارەمی، هجـریـدا چاوی بەرۆشنایی کەوت، بابەتاهیر شاعیرێکی کوردی لوڕە ـ

پاش ئەمە دەڵێ:

فارس دەڵێت گوایـە بابـاتـاهیر شاعیری فارسە، چونکە بەواتەی ئەوان شیعـرەکـانیی بەزمانی فارسی نووسیووە. بەڵام راستی زۆر ئاشکرایە. چونکە ئەوزمانەی چوارینەکانی بابەتایەری پێ نووسـراوە فارسی نییـە، بەڵکـو دیـالێکتی لوڕی یەکـە یەکێکـە لەدیـالێکتـەکـانی زمـانی کوردیو خەڵکی پێشکـۆو پشتکـۆ، واتـە ناوچـەی لوڕنشینـەکـانی کوردستـانی ئێـران پێی ئەدوێن، هەموو کوردی فەیلی ئەودیـالێکتـە دەزانن و دەتوانن بەو دیالێکتە بدوێن ک چوارینـەکـانی بابەتایەری پێ نووسراوە، چونکە دیالێکتی خۆیانە ـ زۆر کەسیش لەفـەیلییـە پیرەکان ماون کە زۆریان لە چوارینەکانی بابەتایەر لەبەرەو لەم بۆنەو ئەو بۆنەدا دەیخوێننەوەو بەنمونە دەیهێننەوە.

لەبەر ئەوە بە فارسی دانانی بابەتایەر هەردرۆیەکی گەورەی بێ بنەرەتە»[14]

پێشـەکیی چاپـە جیـاوازەکـانی دیـوانی بابـەتـایـەر بۆزانین و لێکدانەوەی ژیان و شیعرەکانی دەبنە سەرچاوە.[15] لەیەکێك لەوچـاپـانـەدا[16] پێشـەکی یەك بە ئیمـزای (م. دەرویش)ەوە نووسـراوە، هەرچـەنـد.نووسەر لەدێرییەکەمدا هەناسەی شۆڤێنیی خۆی پیشـانـدەداو چوارینـەکانی بابەتایەر بەفارسی دەزانێ، بەڵام دووایی دەنووسێ:

گۆرانیی دڵ ڕاکێشـەرو شاعیـرانـەو لەیـەك حاڵـداسادەی ئەو، هەستیپـاك وبێ پێـچ وپەنـاوتێگەیشتنی دەروون (واتە ـ باطن)ی سۆفییەکی بەجۆش وخرۆش وزەوقی ساغ وسۆزی دڵی زانا (واتە ـ عارف)ێکی خاوەن دڵـەکـە ساڵـەهـایە ڕاکێشـەری باری سەرنجی چێـژداران بووەو هەمووکەسێك بە ئەندازەیەك تێگەیشتن و هەستی

لێکۆڵینەوەی ئەدەبی

لەم بەهــرەیــەوەر دەگــرێ وچێــژ ی لێ وەر دەگــرێ. ئەودووبــەیتــە کەمــانــەی کەلــەوەوە بەیــادگار ماونەتەوە لەگەڵ ئەوەشدا کە خاوەنی ریــزە کاری‌و بەدایعی جیــاوازی شیعــری وعەرووزی نین یارێك لە ئەندێشەو ووردەکاریی شــاعیرانی گەورەی تێدانی‌یە، هەر لەوکاتەدا سادەیی‌و سروشت نازکی بەتــوانــای ناوەرۆکی بەرزو بڵنــد ئەوەندە تێدایە کەهەر لە ساتەکانی یەکەمەوە خوێنەر بەناسکیی ووتەی خۆی بەلای خۆیدا رادەکێشێ.

هیــچ کەسێ نی‌یــە کەبە خوێندنەوەی شیعرەکانی بابەتایەروبەم هەموو چێژ و ناسکیی مانای لەپلەوتاوێکدا لەهۆش خۆی نەچێت و سەرمەستی ئەم بادەی حەقیقەتەنەبێت، رەنگەهەر سادەیی زۆر بێ درەوشەی ووتــەی ئەوبێت کەبەبوونی رەنگی حەقیقەت وەك لەدڵی دەردنــاکی بریندار دێتە دەرەوەو لەناو دڵداجێ ی خۆی دەکاتەوە. یا سەفــای دەروون وگیــانی تاداری ئەم رەنــدەبــار سووکــەیــە کە ئەم هەموو چێژ وو مەستی‌یە بەمرۆڤ دەبەخشێ.

هەر ئەوچێــژ وهەست وئارامــە خەیــاڵی یــەیــە کە لە باوەشی سروشتــدا لەشــوێنی دوور دەست وئێــلاخ دوور لەهەراوقەڵەبالغی شاران وکۆمەڵدا هەستی پێ دەکەین.

شیعــری بابــەتــایــەر خاوەنی ئەوجوانیــەی‌وگوڵی کێــوی‌یــە کە ئاورنگی بەیــانیــان نمــەو ناسکی‌ی ئەوان دەنوێنێ‌وتنۆکی شەونمی بەهاران شادی‌و سەفای ژیان بەوان دەبەخشێت.

ئەو لەوە عاشقانەیە کە بەدەردی عەشق خۆی راهێناوەو دەربەسی دەرمــانی ئەونی‌یە. بەسۆزی سینەوگری دەروونی خۆی ئەسووتێ‌و ئەم ئاگــری گیــانــە لە دڵی خۆیــدا بە پەنهــانی دەهێڵێتــەوە. بە پەرێشانی‌هاتە جیهانەوەو بە پەرێشانی لەجیهانیش دەچێتە دەرەوە.

مەرا نەسەر نەسامان ئافەریدەند
پەریشانم پەریشان ئافەریدەند
پەرێشان خاتران رەفتند درخاك
مەرا ئەز خاکی ئێشان ئافەریدەند

دەربــارەی شەرحی ژیــانی بابــەتــایــەر ئەم شاعیــرە بەســۆزە، بەداخــەوەزانینی تەواوبەنــرخی لەپاش بەجێ نەماوە، ئەوەی یادگار نووســان لەم بارەیــەوە نووسیــویــانــە لەمشتێك ئەفسانەووشەی پوچ بەولاوە هچی‌تر نی‌یەو باشتر ئەوەیە کە لەناو شیعرەکانی خۆیدا بۆی بگەرێین.

لەپێشــەکێی (وحیــد الحق)ی بابــەتایەردا زۆر بەجێ نووسراوە: «چــونکــە بابــەتــایــەر پیــاوێکی بێ پێوەندی‌و رەندێکی بارسوك بووەو خانــومــانی نەبــووە، لەبەر ئەوە مێژ ووی کە پێوەندیی بەخەڵکی بێ خان ومــان و بێ لانــەوهێــلانەوە نی‌یەپشتی خۆی لەباری ناوبردنی ئەوان سووك کردووە. لەبــەر ئەوە لەم رووەوە مێژ وورووی نەکردۆتە بابــەتــایەر، چونکە ئەو لەمەیدانی ووتەبێژ اندانە بە قەسیدەی بەرزو (غــەرا) سروودی ووتــووەونەگــەشتی غەزەلی ساختــەی هەیــەو نەمەدح و ستایشی پادشایانی کردووەو مێژ ووش روو ناکاتە ئەم جۆرەکەسانە». (١٧)

پێش ئەوەی بێینە سەرباسی براون، دەتوانین بڵێین، ئەوا ئەمیش کەوتــۆتــە ناوبــەشێــك لەو ناکۆکیەوە کە براون تێی کەوتبوو. ئەویش ئەوە بوو کە ـ پێــوەنــدی نەبــوونی بابەتایەر لەگەڵ رازاندنەوەی وشەو (موحەسەناتی لەفزی)و هەموو وشەگەرییەکانی شیعری کلاسیکی رۆژهــەڵات شاعیــر بەلای خاوەن پێشەکی‌یەوە، لەریزی شاعیرانی گەورە دەهــێــنــێــتــە خوارەوە. لەکــاتێکــدا کە هەر خۆی لەرووی سۆفیتی‌یــەوە باسی تێگــەیشتنی دەروون (یا باطن)ی ئەوولەزانایی (واتە ـ عارف)ی ئەو دەکات. کەواتە چ لا ی ئەم و چ لای براون ـ ناوەرۆك و بیــری شیعــری بابــەتــایــەر قووڵە، بەڵام ساکاری بەلای ئەوانــەوە لەوشــەو دارشتنــدایــە. باشتێکی لێ زیــاد بکــەین و بڵێین لەشیعــرەکــانیشیــدایــە، هەر ئەم لێکــدانــەوەو نەکردنەوەیەی گرێی ناکــۆکی لای ئەوان، لێکــدانەوەیەکی تازەو بۆچوونێکی تازە بە ئێمە دەبــەخشێ کە هەمــوو گۆرەپــانی شیعــری کوردی دەگــرێتــەوەو لە بابــەتــایەرەوە دەست پێدەکات تا ئەمرۆ. کە ئەمەش دەبێ بە یەکێك لە ئەنجامەکانی ئەم باس و لێکۆڵینەوەیەی ژیان و شیعری بابەتایەر.

بابێینــەوە سەر پێشــەکی‌یەکەو نەیەڵێن بیرێکی تریش بێ لێداون بروات، ئەویش ئەوەیــە کەلای نووســەروایــە کەمێــژ ووپێــوەنــدیی بەخــەڵکی بێ خان ومــان و بێ لانــەو هێــلانــەوەنی‌یەوپشتی خۆی لەباری ناوبردنی ئەوان سووك کردووە. بەڵێ ـ ئەو مێژ ووەی بۆمیرو سوڵتان تەرخان کراوە، لەباس و حیکایەت گێرانەوە شدا هەر رەنگە باسی کۆشکی شاهــانــەوشاعیــرانی دەربــاربکــات. بەڵام ئەو مێــژ ووەی خەڵــك بەخــوێن وخەبــاتی خۆیــان دەینــووسن، ناوی ئەوچەشنە شاعیرانەش دەخاتە پشت گوێ‌وهەر بەدرێژ ی شاعیرانی خەڵك دەدرەوشێتەوە.

بەڵێ ـ پاش هەزار ساڵێــك، کەم دەربــارەی ژیــان و ماڵ وحاڵی بابەتایەر دەزانین، بەڵام شیعرەکانی ئەوهەر ئەوەنین کە وەك دیوانی شاعیــرانی دەربــار لە لاپــەڕەی دەستنــووسی زەرددا مابنــەوە، بەڵکو

زۆری بەنووسراوی و زوربەی لە ناودڵ و مێشك و بیرویادی خەڵکدا ماونەتەوە، ڕەگ و ڕیشەیان لای هەموو خاوەن بیران و خاوەن دڵانی کوردو ڕۆژ هەڵاتـدا چەسپیـوە ئەوەتـا هەموومان، پاش هەزار ساڵ لەگەڵ بابەتایەردا دەهەژێین و دەڵێین:

مو ئآن ڕەندەم کە نامم بی قەلەندەر
نەخان دیرە نەمان دیرەم نە لەنگەر
چو ڕۆز ئایە بگەردەم گەردی گێتی
چوشەوئایە بەخشتی وانەهەمسەر (١٨)

نووسەری پێشەکی پاش ئەمە نووسیوویە:

«. . ڕاستی یادداشت نووسـانی لای ئێمـە تاڕادەیـەك ووشـەی پووچ و بێ سەروبەی و بنـەڕەت و کەوتـووی وایـان ڕیـزکـردووە کە تاڕادەیـەك نزمیی بیـریـان نواندووە، کەمرۆڤ لەڕاستیدا لە هەموو شیعرو شاعیری بێزار دەبێت و قێزی لێ دەکاتەوە.

با گوێ لەم دوو دێرەی بابە تایەر بگرین کە دەڵێت:

مو آن بحرم کە در ظرف آمدستم
چو نقطة برسرحرف آمدستم
بهر الفی الف قدی برآید
الف قدم کە در الف آمدستم

ئێوە بە خوێندنەوەی ئەم دوو دێرە بەناوبانگەی بابەتایەر سۆفیەکی بڵنـد نەزەرو هیمـەت بەرزو عـارفێکی ئازادو شاعیـرێکی بڵنـد فرێو دەبینن کەگیـانی پتـەوو گـەورەی خۆی وەك زەریایەکی لەبن نەهاتوو لەقاڵبێکی بچووکدا ڕژاو دەبینێ.

جیهـانی مەتـریـاڵ ـ یا مادیـات و جیهانی دیار (واتە ـ زاهیر) بۆ گەشتی بیـری بڵنـدی ئەو شوێن گەڕانی تێـدا نی یـەو پەڕی مەلی ئەنـدێشـەی ئەو کەدەبێ لەجیـهـانـی بەریـنی مەلکـوتـدا. خەریکی تەماشا کردن بێت، لە قەفەسێکی بچووکی زینداندا دەگەڕێ.

ئەم ڕەنـدە بارسـووکـە، ئەم سۆفیـە ئازادو ئەم عارفـە خاوەن دڵە بەسـروشـتی بڵنـدو هۆشی ئازادو بەم هەمـوو هونـەرو زەمینـەو ئامادەیی یەوە کە وەك نوقتەیەك بەسەر حەرفێکەوە هاتووە چۆنێ بوێ ئەوان وا ساز دەدات حاڵ و مانـای جیـاوازی ئەوان بەیـان دەکات و بەهـۆیـەوە دەیـەوێ تێگـەیشتنی دەروونی (یـابـاتینی)ی خۆی پیشـان بداو وەك خاوەن دێ ناپێنێ کە ئەوەی هەستی پێ دەکـات لەنـاودڵیـدا نیـژ ڕاوەو ناڵـەی پڕ دەردی خۆی لە دەروونـەوە هەڵـدە شێ، بەداخـەوە لە بەردەستی یادگـار نووسانی ئێمە دابووە بەپیرە

مێـردێکی پەڕپـووتی بەتـاو گیـان تێدا ماو کەبووە بەشتێکی کڵۆڵ و ئاوارەو وەك هەژارێـکـی بێ نەوا کەبـۆ دەستـکـەوتـنی زانست و مەعریفەت بچێتە بەردەرگای چەند زانای لەخۆڕازی، کە بەوپەڕی داخەوە ئەم زانا خۆ پیشاندەرانە لەڕووی گاڵتە پێ کردنەوە بڵێی وەك ئەوەی ویستبێتیان ئەم خۆ هەڵواسەرە (واتە ـ طفیلی)یە نەخوێندەوارە لەخـۆیـان لادەن، ئەوەیـە داوای لێـدە کەن کە لەسـەرمای سەختدا سەهـۆڵ بشکێنێ و بچێتـە ناو حەوزی مزگەوتەوە. ئەم هەژارە سادە دڵـە، لەڕووی ناچـاریـیـەوە ئەو کارەبـەجێ دێنێ، پاش ئەوەی لەسـەهۆڵاوەکە دێتە دەرەوە خۆی بەزانایەکی دانشمەندو شاعیرێکی تواناو ئەدیبێکی تەواو دەبینێتەوە. هەڵبەت ئەم چەشنە بیرکردنەوەیەو ئەم چەشنە بیوگرافی نووسینە بۆشەرحی حاڵی بابەتایەر تەنیانی یە، بەڵکو مێژ وو نووسانی ئێمە (مەبەستی فارسەکانە ـ ٤ ـ) بۆزوربەی پیـاوانی گەورەو شاعیـران ئەم چەشنـە ئەفسـانـە کۆنـانە دروست و سازدەکەن و دەبێ بڵێی چونکە ڕاستیان لەبەر دەستدا نەبووە، لەبەر ئەوە بەرامبـەر بەڕاستی دەست کەوتن بێ دەسـەلات وەستـاون و دەستی پاڕانەوەیان بەرەو ئەفسانە درێژ کردووە.

هیـوا وایـە کە دانشمـەنـدان و زانایانی هونەرو زانست پەروەران بەتـەجـروبـە ڕوو بکـەنە ڕێگەیەکی کاریگەرتر، تا ئەدەب دۆستان بتـوانن بەبیـرێکی کراوەو ئاوەڵـەو باوەڕێکی تەواوەوە لە ئەنجـامی کۆشش و کاری ئەوان سوود ببینن و بەهـرەی لێ وەرگـرن و گومڕای درۆسازگەران و ئەفسانە بێژانی مێژوو نەبن (١٩)

ئەم پێشەکی یەش بۆچوونێکی تری تێگەیشتنی جیهانی بابە تایەر بوو. ئەوەی لە پەراوێـزی ئەو چەنـد دێـری پێشـەکی یـەدا دەبێ بووترێت دووشتە:ـ

یەکـەم ـ ئەو چوارینـەی بابـەتـایـەر کە تاقە چوارینە خاوەن پێشەکی بەنموونە هێنابێتی یەوە، لای خاوەن پێشەکی بۆبەنموونەی پێناسینی دەزروون و ڕێبازی سۆفیانەی بابەتایەر. کەچی لەشوێنێکی تردا ئێمە لەزمـان مامـۆستـا عەلائەدین سوجادییەوە ـ واتە ـ مێژووی ئەدەبی کوردییـەوە ئەو چوارینـەمـان کرد بە بەڵگـەی ساڵی لەدایك بوونی بابەتایەر ـ کە مامۆستا سوجادیش پشتی بە سەرچاوەیەك بەستوو ئەو چوارینـەی بەو چەشنـەکـرد بە بەڵگـەی ئەوەی بابەتایەر ساڵی ٣٢٦ لەدایـك بووە. بەڵام وەك دیمـان لێـرەدا قوولیـەکی تری درایەو کرا بەنموونەی سۆفیانەی لەجیهان گەیشتن.

دووەم ـ دیـارە خاوەن پێشـەکی زۆر لەم چەشنە حیکایەتانە تووڕەیەو تێکـەڵ کردنی ڕاستی و ئەفسـانـەی بەلاوەدووریـە لەزانست و

لێکۆڵینەوەی ئەدەبی

لەگێڕانەوەی ژیانی ڕاستەقینەی شاعیران . کە هەر لەباری سەرنجی زانستەوە دەبێ تۆزێ هێمن بێتەوە، چونکە لای هەمووگەلان کە ئەو بایەخە ئەفسانەیی یە دەدرێت بەشاعیر، ئەوە خۆی لەخۆیدا بە گەورە زانینی شاعیرە، باوەڕی خەڵکە بەوەی شاعیر کەسێکە توانای لە کەسانی ئاسایی زیاترەو کاری لە وزە بەدەری لەدەست دێت .

بەڵێ - بۆیەکێکی وەك بابەتایەر بیری ئەفسانەیی ، تێکەڵ بە باوەڕی سۆفیانە بووە، بەڵام شاعیری وامان هەیە پێوەندیی بە سۆفێتی یەوە نی یە ، بەڵام خەڵـك وای دادەنێن کەزۆر شتی لە وزە بەدەر بزانێ و زۆری لەدەست بێت . ئەمە لای زۆر لەگەلان - لای ئێمەش هەر فەقێی تەیرانی سەر بە سۆفیزم وخاوەنی (شێخ سەنعان) نی یە کە خەڵکی وای دادەنێن کە زمانی هەموو باڵندەیەك بزانێت، بەڵکو زانینی زمانی ئاژەڵ و باڵندەو لەگەڵیاندا دووانی دەدەنە پاڵ شاعیرێکی وەکو عەلی بەردەشانیش، کە لە جیهانی سۆفیزم دوورە. وەك ووتمان ئەمە باوەڕی خەڵکە بەشاعیر، ئەوە چ جا کە ئەفسانەو سۆفیزم تێکەڵ بن و مەڵبەندو چەرخیش - پێوەندیان بە ئەفسانەوە هەبێت. . . بۆ ئەمڕۆش ئەم چەشنە ئەفسانەو حیکایەتانەکانی وێنەی جوانی ئەدەبیاتی ڕیالیستین و دەبێ بەو چەشنە بۆیان بچین.

ئەو فەسڵەی ڕۆژ هەڵاتناسی ئینگلیز ئەدوارد گرانفیل بروان لە مێژ ووی ئەدەبی ئێراندا بۆ بابەتایەری تەرخان کردووە شتێکی دیارو بەنرخە، بەڵام لەبەر ئەوەی ئەم فەسڵە هەمووی کراوە بەکوردی - باسی ساڵێك لە مەوپێشیش بێت و [٢٠] وەرگێڕانەکەی باشەو لەلایەن نووسەرێکی ناسراوو لێهاتووە وە وەرگێڕاوە وەرگێر چەند پەراوێزی بەنرخیشی بۆ نووسیوەوەو بە پێشەکی یەکی بچووکیشەوە پێشکەشی کردووە. لەبەر ئەوە هەموو فەسڵەکە لێرەدا تۆمار ناکەینەوە، بەڵکو لای هەندێ ئیشارەتی پێویست دەوەستین.

وەرگێر لەباسی براوندا ئەوەندە دەڵێت کە ئەم وەك هەندێ ڕۆژ - هەڵاتناسی ترنی یە. بەڵکو. ئەوەی لەبیر ناچێتەوە کە لە ئاست بابەتایەرا کەمێ بسلەمێتەوەو کتوپڕ بە (فارس)ی دائەنێ، وەکو زۆری کە، بەڵکو ئەم ئەڵێ : بابەتاهیر ئەم شاعیرەیەکە چوارینەکانی بەلەهجەیێکی تایبەتی ووتووە. . ئەگەرچی بۆ جارێکی تر سەری لێ تێك ئەچێتەوە. ئینجا لەبەر نەزانی یا کەمتەرخەمی بێ ، تەنانەت ووشەی (لهجە)ش بەکار ناهێنێ [٢١] وەرگێر بەر پەچی ئەوانەدەداتەوە کەلور بەکورد نازانن و دەنووسێ :

«بەڵام یەك لە پێویستی یە گرنگەکانی مەرجی نەتەوایەتی کە هەستکردنی هاوبەشی دەروونە - تکوین نفسي مشترك - ئەم بڕیارەیان لێ پووچ ئەکاتەوە . لەلایەکی تریشەوە ڕوانینێك بەبنکەی (ڕێزمانی)و جۆری پێك هاتنی ووشەکانی ئەم لهجەیەدا بۆمان دەرئەخا کە بەلایەنی کوردی یەوەدایە نەفارسی . . سێ یەم بەڵگەش ئەمەیە کە زەوقی شیعرەکانی بابەتایەر (وەکو لەم ووتارەدا ئەیخوێنینەوە) جیاوازە لەگەڵ شیعری فارسی . . [٢٢]

لێرەشدا هەر ئەوەندە لەبەر گری یەزانستی یەکەی وەرگێر زیاد دەکرێ - کەوەك لەمەوبەر ووترا - ڕای گەل، واتە - ئەوەی کە هەڵگرانی دیالێکتەکە خۆیان بەکورد دەزانن و یەکێتی زمان و مێژ ووو خاکیش ئەو بڕیارەیان لێ پووچ دەکاتەوە.

هەر بەمەبەستی لێدوان و مونـاقەشە هەندێ لەڕاکانی براون و پەراوێزەکانی وەرگێر تۆمار دەکەینەوە.

براون نووسیوویە :

. . بابەتاهیر کە تەخەلصی (عریان) بووە، چوارینەکانی دووجار چاپ کراوە. یەکەمجار لەگەڵ تەرجەمەیەکی فەرەنسی لەلایەن مامۆستا «کلیمان نۆیار»ەوە لە «گۆڤاری ئاسیایی» ژمارەی نۆڤەمبەرو دیسەمبەری ساڵی ١٨٨٥دا بڵاوکراوەتەوە (کۆمەڵەی هەشتەم، بەرگی ٦)، دووەمیان لەگەڵ تەرجەمەیەکی ئینگلیزی بەپەخشان و لەسەر نووسین وگەڵێ لێدوان لەلایەن میستەر «ئەدوارد هرۆن ئەلین»ەوە لەناو کتێبی Lament oF Babu Tahir واتا (چوارینەکانی بابەتاهیر) کە لە ساڵی ١٩٠٢دا بڵاوکراوەتەوە، لەم کتێبەدا خاتوو «ئەلیزابێث کورنیس بریزتۆن» بە هەڵبەست چوارینەکانی وەرگێڕاوەو لەچاپی داوە. منیش - واتە براون - لە بەشی یەکەمی کتێبەکەمدا چەند لاپەڕە یەکم بۆ باسی لەهجەکانی فارسی و ئەم شیعرانەی پێیان ووتراون تەرخان کردووە. وە بەتایبەتی باسی شیعرەکانی بابەتاهیرم کردووەو سێ چوارینی بەناوبانگی ئەوم بەهەڵبەست بۆ ئینگلیزی گۆڕیوەو لەگەڵ بنەرەتە (فارسی)یەکەی نووسیوەتەوە. . . [٢٣]

کورد دەڵێن: . . ئاگردان لە ئاگر گەرمترە. بر[illegible] لێرەدا ڕاست و ڕەوان ئەم شیعرانەی بابەتایەری کورد بە فارسی دائەنێت. هەرچی شۆڤینی یە فارسەکانن، ئەوا جاروبار تۆزێ پێچ و پەنای تێدەخەن و بەشەرمەوە دەنووسن : ئەشعاری عامیانەی باباتاهیری عوریان، واتە ئەوە جێگیر ئەکەن کە شیعرەکان بەشتێکی جیاواز لە زمانی ئەدەبی فارسی نووسراون، ئیتر ئەوشتە بەزمانی عامی، واتە قسەکردن دادەنێن وئەوسا دێن ئەوزمانی قسەکردنە لەکوردی

دابېرن و بیدەن بە فارسی. هەرچی میستر (براون)ە ئەوا بێ پێچ و پەناو، چ شیعرەکان و چ دیالێکتەکە هەردووکیان دەکات بەفارسی و کەوەك ووتمان ـ هەردووکیان لای ئێمە کوردیی تەواون.

ئەمەلایەکی ئەوقسانە، لایەکی تریش ئەوەیە ـ کە براون باسی دووجار چاپکردنی دیوانی بابەتایەر دەکات ـ لە ئەوروپاو بەوەرگێرانی زمانی ئەوروپی‌یەوە، لەکاتێکدا ئەگەر مەبەستمان چاپی جیاجیای دیوانی بابەتایەر بێت ـ بە ئەسلی زمانەکەی خۆی، ئەوە گەلێك چاپی هەیە ـ هەروەك تەرجومەی عەرەبیش کراوە.

براون لە شوێنێکی تردا کەدێنە سەری شیعرەکانی بابەتایەر بە (دەستکردی پیاوی ساکاری دیهاتەکان دادەنێت. وەرگێر لەم بارەیەوە دەنووسێ: ئەمە ئەگەر لەچاو ئەدەبی فارسی‌یەوە بێت شتێکی ترە. بەڵام لەچاو ئەدەبی کوردی کەچەشکەیەکی تایبەتی و ڕێچکەیەکی تری گرتووە، ناگونجێ..[٢٤] دەتوانین لەم بارەیە شەوە پشتی وەرگێر بگرین و بڵێین: براون دەیەوێ ئەم لایەنی کێش و وشەو خاسیەتی کوردی دیاری‌یەی شیعری بابەتایەر بباتەوە سەر ئەوەی کە (دەستکردی ساکاری دێهاتەکانن)، کاك بیماریش دەیەوێ بڵێ ـ ئەمە خاسیەتی شیعری کوردی‌یە، بەڵام بۆوابڵێی وبۆ هەرڕێك و ڕەوان نەڵێ ـ کە ئەوەی خەیام شیعری فارسی‌یەو ئەمەی بابەتایەر شیعری کوردی‌یەو هەر لەبەر ئەوە لەیەکتر جیاوازن و کاك بیمار خۆی ووتەنی شیعری کوردیش چەشکەیەکی تایبەتی و ڕێچکەیەکی تری گرتووە» و هەر لەسەرەتاوە لە ئەدەبیاتی فارسی جیایە، با زۆر خاسیەتی یەکگرتووی لەگەڵ هەموو ئەدەبیاتی ڕۆژ هەڵاتیشدا هەبێت. هەرچی ئەوەی کە ئەم چوارینانەی بابەتایەر ناگەنە چوارینەکانی خەیام، ئەوە موناقەشەیەکی درێژتری دەوێت ـ بەڵێ دەگونجێ ـ بڵێی بایرۆن یا بودلێرناگەنە شکسپیر یا بەپێچەوانەوە. ڕەنگە بۆ چێژ و لێکدانەوەی هەر شاعیرەو هەر ڕایەش لایەنگری خۆی هەبێت.

ئەم بەراوردی خەیام وبابەتایەرەش هەر لە کۆنجی ئەم بۆ چوونەوە زۆر دەگونجێ و دەبێ باسی بکەین. لەئەدەبیاتی بەراوردکردندا، دەگونجێ دوو شاعیری، دووزمانی جیاواز، یا دوو گەلی جیاواز بەراورد بکرێن، هەروەك دەگونجێ دووشاعیری یەك زمان ویەك نەتەوە. لەیەك چەرخدا یا لەچەرخی جیاوازیش دا بەراوورد بکرێن. براون بە چەند دێرێك خەیام وبابەتایەری بەراوردکردووە. هەڵەی گەورەی براون لەوەدایە کە بەشاعیری یەك زمان و یەك نەتەوە بەراوردی کردوون، کەوەك وتمان ئەمە هەڵەیەو زمانی شیعرەکانی بابەتایەر لای ئێمە کوردی‌یە فارسی نی‌یە، هەر لەبەر ئەوەو لەبەر ڕەچەڵەك و مەڵبەندیش هەر بە کوردی دەزانین. لەبەر ئەوە دەبوو بەشاعیری دووزمانی جیاودوونەتەوەی جیا بەراورد بکرانایە، ئەوسا قسەکانی کاك بیمار وەك بریارێکی «مێژوویی و ئیستاتیکی»ش جێی خۆیان دەگرت و قسەکانی براونیش هەر بەو چەشنە ڕاست دەبوونەوە. بەڵام باهەر لەسەر ئەو بڕیارەش چاوێك بە بەراوردەکەی براوندا بگێڕین.

بەڵێ ـ بامونـاقەشەی کوردیتی و زمانی کوردی بابەتایەر بخەینە لاوەو بۆچەند تاوێك لەگەڵ براون بەچاوی ئەدەبیاتی فارسیش تەماشای شیعرەکانی بابەتایەر بکەین. ئەبێ ئەوسا بڵێین: قسەکانی بابەتایەر «دەستکردی پیاوی ساکاری دێهاتەکانن» کە پێچەوانە ـ کەشمان گرت دەبێ هەر بەووتەی ئەوچوارینەکانی خەیام.. دەستکردی پیاوی تێگەیشتوو وشاری بن. هەروەك بەووتەی ئەو «لە لایەن دارشتنی و تەومەعناوە ناگاتە ئەوچوارینانەی کەپیاوە هونەروەرەکانی وەکو (عمر خیام نوسیویانە». واتەبەپێی ئەم قسەیەبێت ـ ئەووتانەی بابەتایەر کە «ساکارودێهاتین» لەوتەو مەعناوە ناگاتە چوارینەکانی خەیام، کە دەبێ ئەوهونەروەربێت و بابەتایەر نا؟ لێرەدا شوێنی خەیام جێی ئینکارولێ‌کەم کردنەوە نی‌یە. بەڵام قسەکانی بابەتایەر نەساکارو نە دێهاتین. بەڵکو قووڵ و بەرهەمی شارستانن. ئایاشاعیری شارستانمان کەمن کە بۆنی گوڵە کێوی‌و دەنگی خوڕەی قەڵبەزو تاڤگەو ڕەنگی سپی‌و سەوزی چیاو دەشت سەر تاپای شیعرەکانیان بگرێتەوە؟. ئەمە لە ئەدەبیاتی هەموو جیهاندا هەیە. هەرچی ئەووتەومەعنایا نەیە کەبە «دێهاتی»و «ساکار» دراونەتە قەڵەم، ڕاستە ئەوانە لەشارستانی فارس دوورن، بەڵام زادەی شارستانی کوردەوارین، زادەی هەمەدانن.

• هەرچی قووڵی بیرو فەلسەفەیە، ئەوە ئەگەر خەیام زۆرتر لەڕێی مەیەوە خۆی بباتەوە سەر مەسەلەی ژیان و مردن وبوون، ئەوا بابەتایەر یەکسەر خۆی بەم مەسەلانەوە بەستووەو هەموو شیعرەکانی سەر بەرێگەیەکی بیرکردنەوەی سۆفیانەی قووڵەولەم بەرە بەرە لێکدانەوەیەی شیعرەکانی بابەتایەردا ئەم مەبەستانە دەردەخەین و ئەوساش دەپرسینەوە: کواساکاری‌و لادێ‌یەتی؟. دیسانەوە دڵێینەوە. ئەگەر دیمەنی شارستانێتی لەشیعری خەیامدا، ئەوەبێت کە زمانی شیعرەکانی ئەوسەر بە ئەدەبیاتی ڕۆژ هەڵات وئەوزمانە تێکەڵەیە کەشیعری ڕۆژ هەڵاتی پێ نووسراوەولە زۆر لایەنەوە

لیکۆڵینەوەی ئەدەبی

کاری ئەدەبیاتی عەرەبیی تێدا دیارە، ئەوا چ شیعری بابەتایەرو چ شیعری کوردی ئەم چەرخە زۆرتر دەچێتەوە سەربنجی فۆلکلۆری کوردی‌و لە رووی کێش و زمان و وێنەوە کاری فۆلکلۆری تێدا دیارە. بەڵێ لەم لایەنەوە رەگەزی لادێ دیارە، بەڵام دیاردەکە خۆی‌و چەشنی سوود بینینەکە لەوکەرەسەلادیی‌یە، دیاردەیەکی شارستانی‌یەو هەر لەشارستانداپێك هاتووە. هەرچی سیفەتی هونەروەر بەخەیام وکەسانی تردانە لەسەر حسابی داماڵینی ئەو سیفەتە لە بابەتایەر - بۆئەمەش، دیارە ناڵێم بابەتایەر هونەرمەند ترە، چونکە ئەمەش لێکۆڵینەوەو بەراوردی گەورەترو قووڵتری دەوێت، بەڵام هەر بەپێی چێژ لە شیعر وەرگرتن و بەپێی بەکارهێنانی هەندێك ئامێری ئیستاتیکی - رەنگە رەخنە گری ئەوتۆ هەبێ، بابەتایەر بەهونەرمەند تردابنێ.

هەرچی لایەنی بیرو فەلسەفەشە، ئەوە تەواو جێ‌ی موناقەشەیەو رەنگە لەهەندێك لادا تەواو پارسەنگی بابەتایەر لەلای ئێمە قورستربێت. بۆلایەنی تری هونەریش ئەوە شتێکی تریش هەیە دەبێ بووترێت. ئەویش ئەوەیە کە چوارین یا (رباعي) لەخۆیدا جۆرێك گۆڕین و بەرەوپێش بردنی شیعری رۆژ هەڵاتە، زۆرتری ئەوانەی لەم بابەتەدوواون، بەتایبەتی ئەوانەی لەسەر عەرووزیشیان نووسیووەو ئەم بابەتە شیعرانەیان ناو ناوە «دوو بەیت»، واتە - تەنانەت سەرچاوە عەرەبیەکانیش ئەم بابەتە دەبەنەوە سەر فارسی‌و زۆرتر. خەیام بەسەرەتای ئەم بابەتەدادەنێن. چوارین - بابەتێکی هونەری‌یەو خاسیەتی خۆی لەرووی جوانی‌و ناوەرۆك و روخسارەوە هەیە. حەزدەکەین لە دەرفەتێکی تردا بێینەوە سەر ئەو باسە بەدرێژی، بەڵام لێرەداو هەر لەسەر قسەکە‌ی براون دەڵێین: ئایا داهێنانی بابەتێکی ئاوا گرنگ کە تا ئێستاش، چ لە شیعری ئێمە داو چ لە شیعری گەلێك میللەتی تردا ماوەو تەنانەت تازە ناوی.. شیعری پۆستەر، یاپۆستەری شیعری.. لێ‌دەنرێت. ئایا داهێنانی بابەتێکی ئاوا، شتێکی گەورەی هونەرمەندانە نی‌یە. ئایا ئەمە کراوەیی‌و دیمەنی شارستانێتی‌و دەست پێشخەری یەکی هونەرمەندانە بۆبابەتایەر تۆمار ناکات.

دیارە ئەوەش کە بابەتایەر پێش خەیام ژیاوە جێ‌ی موناقەشە نی‌یە.

یەکێکی تر لەچاپەکانی دیوانی بابە تاهیر چاپی رەجەبی یەکە چەند پێشەکی یەکی بچووکی بۆنووسراوە. هەرچەندە ئەم پێشەکی‌یانە زۆرتر بەلای ئەو حیکایەتە ئەفسانی‌یەیانەدا دەچێ کە دەربارەی بابە

- تاهیر دەگێردرێنەوە کە هەندێ جار لەپاڵ ناوەرۆکی قووڵیاندا خۆشی‌و چێژێکی تایبەتی‌یان تێدایەو هەندێ بەڵگە بۆباسی ژیانی بابە تاهیر دەدەن بەدەستەوە لەگیانی رەخنە گریشەوەدوور نین. یەکێك لە پێشەکی‌یەکانی ئەم چاپە بەفارسی بەناوی (حوسین حماسیان صابر کرمانی) یەوە نووسراوە کە لێرەدا بەشێکی وەردەگێرین. نووسەر دەڵێ:

دلی دارم خریدار محبت
کزوگرم است بازار مجت
لباسی بافتم برقامت دل
زپود محنت وتار مجست

ئێستاش لە داوێنی سەر سەوزی ئەلوەند نەوایی عەشقی بابە تاهیر دێت.

ئێستاش لە دامێنی کێوی ئەلوەنــد دەنگی پرسۆزو ئاوازو دەنگدانەوەی پڕ بۆ کوڕووزی ناو دەروونی دڵی دڵسووتاوان دێتە گوێ.

بەڵێ ئەودڵ سووتاوانە، دەنگ بەرز دەکەنەوەو دەزانن هەواڵی دڵ سووتاو هەر دڵ سووتاو دەیزانێ‌و بەڵام ئەمە نەوای بابە تاهیری عوریانە، سائیبی تەبریزی ووتەنی عوریان و رووت لەپێوەندیی دنیایی وئاڵۆدەی مادی.

گر دل از علائق کمندەباشی
بمنزل بار خود افکندە باشی
زلیخای جهان کوتاه دست است
اگر پیراهن تن کندە باشی

دەستی ئێمەی تێدا نی‌یە، کە بابە تاهیر، ئەوگیان سووتاوەی کە نەوای پرشۆرشی لە دڵی ئاشنایانی رێی عەشق ومەحبەتدا ئاگرداوەو بەکوورەی کۆمەڵەی دڵداران گروگەرمی دەبەخشێ، ئیتر چ رووت و چ پۆشیدەبن، هەرکەسێ دیبێ‌و لە هەر رۆژێکدا پێی خستبێتە خاکی ژیانەوە، دەبێ ئێمە بۆلای دڵی ئەوو نەوای هەستی پەی رازی ژیان و مەرگ ببەین. هەر ئەوە کە دەڵێ:

من آن بحرم کە در ظرف آمدەستم
چون نقطه بر حرف آمدستم
بهر ألفی الف قدی بر آید
الف قدم کە در الف آمدستم

هەر ئەوزەریای عیرفان ومەعنەویەت وتەواوی‌و مرۆڤیایەتی یە لەقاڵبی تەنگی لەشدا هەیەهاتی کردووەو ووتویەتی:

بقبرستان گذر کردم کم وبیش
بدیدم قبر دولتمند و درویش
نەدرویشی بی کفن درخاك رفتە
نەدولتمند برد، ازیك کفن بیش

بابە تاهیر زۆر بڵند دەڕوانێ، فراوانی بیر لە جیهانی مەعنەویاتدا دەگەڕێ و لەسنووری کەللە ڕەقی ی ووشك و کوێرانە پەڕیوەتەوە لەئاسۆی بێ پایانی مەعریفەت و عیرفان نزیك بۆتەوەو ووتویەتی :

اگرمستان مستیم ئەز تو ئیمون
اگر بی‌پاو دستیم ازتو ئیمون
اگر گبریم و ترساوەر مسلمون
بهر ملت کە هستم ازتو ئیمون

ساڵەهای ساڵە کە ئاشنای ئاوازی ئەو شاعیرە دڵ سووتاوەین و هەستی پاکی ئەو لەگیان و دڵ کر دەکات و فیغانی دەدا بە گوێدا :

ز دست دیدە ودل هر دوفریاد
کە هرچە دیدە بیند دل کندیاد
بسازم خنجری نیشش زپولاد
زنم بر دیدە تا دل گردد ئازاد

چی بکا تاهیری عوریان، بەرگی بە باڵای دڵی دەردمەندی بڕیووەو کەتانی لە خۆشەویستی یەوپۆی لە میحنەتە :

توکە ناخواندئی علمی سماوات
توکە نابردەئی رەهـ در خرابات
توکە سودو زیانی خودندانی
بمقصد کی رسی هیهات هیهات

کەواتە ـ یاران کین ـ مەقسەد و مەبەس لە کوێیە؟ مەبەست چی یە کە بابە تاهیری پەرێشان خوێندنی عیلمی سەماوات بەمەرجی گەیشتن بەومەبەستە دەزانێ وڕێ بردن بە خرابات واتە (مەیخانە) بە بێخودی دەزانێ و دەبێ بە جۆری ئەندێشەو گرسەندنی دەروونی بابە تاهیر ئاشنا بووبێ، تا ئاگادار یا (واقف)ی ڕاستی ی مەبەست بووبێ .

چوارینەکانی ئەم شاعیرە پڕ هەست و ئەم عارفە ئەندێشە بڵندە سۆزو گەرمی و ڕازونیازو خەم و دڵگیری و یادی خوداو مەرگەو فیغان و ناڵەی لە نەمانی دنیاو ناپایە داری جیهان ناپەیدایە، ئەوەکە پەند بە هەزارو دەوڵەمەندو وگەورەو پچووك و زاناو نەزان ئەداو ئەناڵێنێت :

لێکۆڵینەوەی ئەدەبی

دلی دیرم خریدار محبت
کز او گرم است بازار محبت
لیباسی بافته بر قامت دل
زپود محنت وتار محبت

ناڵەی بابە تاهیرە لە دەست دڵ و ئەم حاڵەش باشترین ڕوو دەردەخات کە بێ ڕەزای خۆی دڵی بەکەسێ داوە ئەگەر تۆحاڵی ئەو دڵە بزانی، بێ پەروا گرفتاری ئەودڵە دەبێت وەك قافلەی دڵداران ڕوو دەکەیتە هەردەی مەڵبەندی دڵدار:

بروی دلبری گرمایلستم
مکن منعم گرفتار دلستم
خدارا ساربان آهستە میران
کەمووماندە ابن قافلستم

داد وفریادی ئەم دڵە هەمووبیابانی شەیدایی وخۆشەویستی ئاگاداری سەرگەردانی ی خۆی دەکات :

خدایا داد ازین دل داد، ازین دل
کەمویگدم نگشتم شاد ازین دل
چو فردا داد خواهون داد خواهند
بگویم صد هزاران داد ازین دل(٢٥)

دیارە نووسەری ئەم پێشەکی یە زۆرتر بایەخی بە سۆزی دڵی عاشق و سۆفی ی بابە تاهیر داوەو هەر بەوەش دەستی پێکردووە، کە بە کوردی دەبێ بڵێی :

ئێستاش لە داوێنی سەر سەوزی ئەڵوەند
نەوای عەشقی بابە تاهیر دێت

نووسەر زام وبرینی بابە تاهیر دەخاتە سەردەست، لای ووشەی (عوریان) دەوەستێت وزۆر بە قووڵی لەمەبەست ولەولەقەبە دەدوێت، هەر لەوێوە بەرەولایەنی (عیرفان و مەعنەویەت وکەمال یا ـ تەواوی ـ و مرۆڤایەتی) بابە تاهیر دەچێت و ئەم مەبەستانە هەمووی لێك دەدات .

نووسەر ئەم مەبەستەو ئەم قووڵیی سۆفیزمەی بابە تاهیر بەووردی دەبەستێت بەهەستی چینایەتی و هەژار پەروەری و دەوڵەمەند نەویستی بابە تاهیر و زۆربەی سۆفیانەوە :

بگورستان گذر کردم کم وپیش
بدیدم قبر دولتمندو درویش
نەدرویشی بخاکی بی کفن ماند
نەدولتمند برد ازیك کفن پیش

پاش ئەمە هەر ئەم مەبەستەش دەبەستێتەوە بە دڵی بابە تاهیرەوە، بەخۆشەویستی‌یەوە کە تانوپۆی شیعری ئەو هەر خۆشەویستی‌یەو خۆشەویستی تان وپۆی هەموو شیعرە.

پاش ئەو پێشەکی‌یە هەر لەوچاپەدا ـ چەند لاپەرە لەشێوەی پێشەکی‌یەکی تردا بەناوی (ئەندێشە)وە و بە ناونیشانی (نەقشێ لە بابەتاهیری عوریان) نووسراوە، نوسەر لەوێدا دەڵێ: تاهیر ئەو شاعیرە پەرێشانە یەکە ناڵەی گیان سووتێنەرو نەوای هەژێنەری لەداوێنی ئەلوەندەوە دەگاتە گوێی هەموو جیهان.

گوێندەیەکە کە هەر بەزمانی دڵ و هەستی ووشە دەدوێ وهەر ئەو ئاوازە دڵ ڕاکێشەرانەی ئەوە کەپاش سەدان ساڵ زیاد لە هەموو گۆیندەیەك جێگەی ئەو لەدڵی عارف و عامیدا دەکاتەوە، لەکاتێکدا کە ئەو لەوە بەولاوە کە دڵێکی پڕ شۆرشی ویستووە هیچی تری نەووتووەو ناوەرۆك سازی‌و قافیە پتەوی لە خەیاڵی ئەودا نەبووە.

شیعرەکانی لەکانی سادەیی‌یەوە ئەوەندە دڵنشین و ناڵەیان ئەوەندە بەسۆزە کەیەك ئەندازەکار لەدڵی هەمووان دەکات.

کۆیە ئەو دەنگەگیان سووتێنەرەی نەبیستبێ‌و ئەوکاری تێ نەکردبێ. ئەم عاریفە ناوی لە ئاگری مەحبەتدا بەجۆرێك سووتاوەکە هیچ دڵدارێك بەم چەشنە نەسووتاوەو ئاگرێك کە لە دەروونی‌یەوە بەرەو زمان ئەکشێت، ئاگرێکە نەمروگیان سووتێنەر کە تاجیهان بمێنێ ئەویش دەمێنێ‌و ئەدرەوشێتەوەو ئەسووتێت:

بآهی گنبدی خضرا بسوزم

فلك راجمله سر تاپا بسوزم

بسوزم ارنه کارم رابسازی

چه فرمائی بسازم یابسوزم

ئەوخەمی بەگیان کڕیوەو بۆدڵی لەخەم بەولاوە هیچ بەهایەکی تر نابینێ:

خرم اندل که ازغم بهرەوەریی

باون دل وای کزغم بی خبریی

بەبازار محبت نقد دادن

کسی دارد درونش سوته تربی

کاتێ کە لە بێ سامانی ناڵەی ئەوسەردەکات وبۆدەردی بێ دەرمانی چارە نابینێ:

سری دارم کەسامانش نمیبود

غمی دارم که پایانش نمیبود

اگر باور نداری سوی من آی

ببین دردی که درمانش نمیبود

سەرەنجامی ئارامی واقیعی ئەولەنەمان و لەناوچووندا بەرەو دۆست دەبات:

بود درد مودر مونم ازدوست

بودوسل موو هجرونم أزدوست

اگر قصابم ازتن و اگر پوست

جدا هرگر نکرده جونم ازدوست (٢٦)

ئەمە بوو نەقشێکی بابە تاهیری عوریان.

ئەم چەند لاپەرەوباسەش هەرپەرەپێدانی باسەکەی پێشووە، هەر لە کۆی عەشق و سووتان وخۆشەویستی بە سۆفیزم وباسی مان و نەمانی بابە تاهیر دەدوێت، لێرەدا لە چوارینێکێدا ووشەی (دۆست) دووبارە دەبێتەوە کەنیشانەو ئیستیلاحی ناوسۆفیانە. ئەوەی لەم پێشەکی‌یەیان زیاد دەکرێت یا لەپەراوێزدا دەوترێت ئەوەیە کە یەکێك لەچوارینەکان کە کۆتایی‌یەکانی بە ووشەی (بسوزم)ە لە نوسخەیەکی تردا بووە بە (بسوجم)، کە ئەمەیان بوگۆڕین لە (ز)ی فارسی‌یەوە بەرەو (ژ)ی کوردی، بەناو (ج)ی دیالێکتی کوردیی لوڕیدا سەرنج ڕاکێشەرە:

بآهی گنبدی خضرا بسوجم

فلك راجمله سرتاپا بسوجم

بسوجم ارنه کارم را بساجی

چەفرمائی بساجی‌یا بسوجم (٢٧)

بەشی سێیەمی ئەم پێشەکی‌یە بریتی‌یە لەچەند حیکایەتێك دەربارەی بابە تاهیر کە لە مێژوو ویاداشتەکاندا تۆمار کراون ـ نووسەرەکە دەڵێ: ڕاستی‌و ئەفسانەیی ئەم حیکایەتانە مەبەست نی‌یەو ئێمە هەر شتێکە دەیگێڕینەوە. دیارەنووسەر ئاگاداری ئەوەیە کە ڕەنگە خەڵکی وەك نووسەری پێشەکی‌یەکەی تر هەبن، لەگێڕانەوەی حیکایەتی ئەفسانەیی دەربارەی کەسی ڕاستەقینەی وەك بابە تاهیر تووڕەبن، لەبەرئەوە دەڵێ (هەر قسەیەو دەیگێڕینەوە)، بەڵێ واتێمەش (قسەیەو دەیگێڕینەوە)، بەڵام ئێمە ناڵێین (هەر قسەیە)، بەڵکو هەندێك باری سەرنجیشیان دەربارە دەرئەبرین و لێیان ئەکۆڵینەوە.

*** حیکایەتی یەکەم ***

دەڵێن توغرل شای سەلجوقی، کاتێ بۆمەملەکەتان گرتن و دەست بەسەر وولاتاندا گرتن گەیشتە هەمەدان، هاتە خزمەتی بابە تاهیر تا لە هەناسەی قودسیی ئەوپیرە دەروون پاکەو ئەم عارفە بینایە

فەیزێك وەرگرێ ودوعای خێری ئەم ڕۆحانی یە دەرگای ڕێی بەختیاریی بۆبکاتەوە وپەند وئامۆژگاریی لێ وەرگرێ. من هەر ئەوە بەتۆ دەڵێم کە خوای گەورە فەرموویە، کەوا لەگەڵ بەندەکانی خوادا بە عەدل وئینساف بێت. پادشا داوای هیممەتی لە عاشقی عوریانی گیان سووتاوکرد، بابە تاهیر لوولەی ئەومەسینەیەی شکاند کە دەست نوێژی پێ دەشۆشت ولە جێی ئەموستیلە کردی یە پەنجەی پادشاوەو دوعای بۆکردو ووتی برۆ بەهیوای خوا لەجەنگدا سەرکەوتوو دەبیت. وامەشهوورە کە تا ئەو ئەموستیلەیە لەدەستی شادا بوو فەتح و سەرکەوتن هاوسەری ئەوبوون و هومای بەختیاری هاونشینی بوو، کە ئەوموستیلەکەش شکا، ئەویش شکا. (٢٧)

دەبێ مانای ئەم حیکایەتەچی بێ؟

با لەلایەنی باوەڕ وراستی وئەفسانەیی ئەم حیکایەتە لادەین، هەر بێینەوە سەر ئەوەی کە لەپێشوودا ووتمان:

(هەرچی ئەو حیکایەتەشە دەربارەی توغرول بەگ، ئەوەش ئیحتیمالی راستی وناراستیی هەیەو لەمێژ ووتۆماری تەسەوفدا زۆر لەم چەشنە حیکایەتانە دەربارەی سۆفیان دەگێڕرێتەوەو زۆر جار هەر یەك حیکایەتەو ناوی سۆفی یا ناوی پادشای تێدا دەگۆڕێ و لەکاریکی بەڵگەیی یاوەسائقی یەوە دەبێتە کاریکی فۆلکلۆری و قابیلی لێ گۆڕین و لێ زیاد کردن).

ئەوسا ئەمەمان ووت ـ هەرگێڕانەوەی ئەم حیکایەتە بەم چەشنەی ئێستای ڕاستیی ئەو قسەیەمان بۆدەردەخات. چونکە حیکایەتە کە هەروەك هەموو حیکایەتێکی فۆلکلۆری هەر لەم دووسەرچاوەیەدا بە دووجۆری جیاواز گێڕرایەوە. ئەوەی براون کە کتێبی (راحة الصدور)ەوە وەرگیراوە، وانیشان دەدات کە پادشا بەرێکەوت بابە تاهیری دیوە وئەویش لە (کێوی خزر) هەر تەنیا نەبووەو دوو سۆفیی تری لەگەڵ بوون، کەچی لێرەدا پادشا بەتایبەتی هاتۆتە لای بابە تاهیر.

لەوێدا ـ حیکایەتە کە خوێندەوارانەتر دەگێڕرێتەوەو قسەکانی بابە تاهیر سۆفیانە ترەو بە بەڵگەی ئایەتی قورئان چەسپێنراوەو هەر دووانەکەش لەقسەی (ئەفسانەیی یاداستانیی) نێوان پادشایەك و سۆفی یەك دەچێت، هەرچی ئەم گێڕانەوەیەیە ئەوە لەقسەی فۆلکلۆریی خۆماڵی دەچێت.

تێکرا ئەم جیاوازی یە بەڵگەی ئەوەیە، کە ئەم حیکایەتانە، لە دیمەنی واقیعی و ڕاستی یەوە یاهەر لەحیکایەتی ئەفسانەیی سەر بەتەسەوفەوە دێنە ڕیزی فۆلکلۆر وحیکایەتی فۆلکلۆری.

*** حیکایەتی دووەم ***

دەڵێن بابە تاهیر لە ڕۆژانی لاویدا لە زانست بێ بەهرەو نەخوێندەوار بووە، ڕۆژێك بەشەوقەوە ڕووی کردە مزگەوت و مەدرەسەو لەمەجلیسی دەرس و لێکۆڵینەوەی فەقێیاندا دانیشت و لە ماناو گوزارەی (قال وقیل)ی ئەم دەستەیە نەگەیشت، بەیەکی لەفەقێ یانی ووت، ئێوە چیتان کردووە تا لە نهێنیی ئەم زانستانە شارەزا بوون و کەشفی شتی نەزانراوی زانستتان کردووە.

فەقێ ووتی: ئێمە هەمووشەوی سەهۆڵی ئەم حەوزە دەشکێنین ولەم سەرما زۆرەدا خۆمان لەم حەوزەدا دەشۆین. چل جار سەرمان دەبەینە ژێر سەهۆڵە کەوەو دەیهێنینە دەرەوە، کاتێ دێینە دەرەوە رازی ئەم زانستانە بۆ ئێمە ئاشکرا دەبێت.

بابە تاهیری سادە دڵ و بە شەوق وچێژ وعەشق وماریفەت بەخودا ئەم قسانەی لاپەسندبوو. کە شەوداهات فەقێ یەکان خەویان لێ کەوت، هاتە مەدرەسەو سەهۆڵەکەی شکاند وچل جار سەری خستە ژێر ئاو، کەسەری هێنایە دەرێ، نووری لە ئاسمانەوە هات وچووە ناودەروونی پاکی بابە تاهیرەوە ودەرگای کەشف و ئیلهامی ئەو ئەنجامی ئەم بلیسە خوایی یەیە. (٢٨)

ئەمە حیکایەتی دووەم بوو، کە نووسەری پێشەکیی ئەوچاپەی پێشوو (م. درویش)ی پێ توورە بووبوو، ئەوە بووهەر ئەنجامی توورەیی لەم حیکایەتە ووتی:

«بەداخەوە لەبەر دەستی یادگار نووسانی ئێمەدا بووە (واتە ـ بابەتاهیر) بە پیرەمێردیکی پەرپووتی بەتاوگیان تێداماو کەبووە بەشتێکی کلۆڵ وئاوارەو وەك هەژاریکی بێنەوا کە بۆ دەستکەوتنی زانستی ومەعریفەت بچێتە بەر دەرگای زانای لەخۆرازی، کە بەوپەڕی داخەوە ئەم زاناو خۆپێشاندەرانە لە ڕووی گاڵتە پێکردنەوە یا بڵێی وەك ئەوەی ویستبێتان ئەم خوەهەڵواسەرە (واتە ـ طفیلی)یە نەخوێندەوارە لە خۆیان لادەن، ئەوەیە داوای لێدەکەن کە لەسەرمای سەختدا سەهۆڵ بشکێنێ و بچێتە ناو حەوزی مزگەوتەوە. ئەم هەژارە سادە دڵە لەڕووی ناچاری یەوە ئەوکارە بەجێ دێنێ، پاش ئەوەی لە سەهۆڵاوەکە دێتە دەرەوە خۆی بەزانایەکی دانشمەندو شاعیریکی تواناو ئەدیبێکی تەواو دەبینێتەوە.

نووسەر ـ پاش ئەم توورەبوونە ئەم چەشنە حیکایەتە دەداتە پاڵ ئەوەی کە تۆمارکەرانی مێژ ووی ئەدەبیات، شتی بیوگرافیی راستیان لەبەردەستدا نی یە لەبەر ئەوە پەنا دەبەنە بەر ئەم چەشنە ئەفسانەو حیکایەتە دروست کراوە پووچانە.

بەڵام جارێکی تـر ـ وەڵامی نووســەر دەدەینـەوە، کە هەقی ئەم تووڕەبوون و بۆچوونەی نی یە . چونکە وەك لەکاتی خۆشیدا ووتمان (لای هەموو گەلان کە ئەو بایەخە ئەفسانەیی یە دەدرێت بە شاعیر، ئەوەی خۆی لە خوێــدا بەگــەورەزانینی شاعیـرە، باوەڕی خەڵکـە بەوەی شاعیر کەسێکە توانای لە کەسانی ئاسایی زیاترەوکاری لەوزە بەدەری لەدەست دێت) .

هەروەها وەك ئەوە دووبارە دەکەینەوە . کە بۆ کەسێکی وەك (بابە تاهیـر بیـری ئەفســانـەیی ، تێکـەڵ بە باوەڕی سۆفیـانە بووە، بەڵام شاعیـری وامـان هەیـە پێوەندیی بە سۆفیتی یەوەنی یە ، بەڵام خەڵك وای دادەنێن کە زۆر شتی لەوزە بەدەر بزانێ وزۆری لەدەست بێت) .

*** حیکایەتی سێیەم ***

ئەگێـرنـەوە کە دەروێشـێـك بۆدیتنی بابە تاهیری عوریان ڕێگای کێوی ئەڵوەندی هەمەدانی گرتە بەرو بەخزمەت بابە تاهیر گەیشت، دیی هـەمـوو دەورو پشتی بابـە تاهیـر بەفـر گرتـوویەتی بەڵام نزیك شوێنی دانشتنی ووشکـە ، کە نیـوەڕۆهــات دەرویش گرۆس بوو لەگەڵ خوێدا کەوتە بیرکردنەوە، چونکە نزیکی بابە تاهیر خواردنێك نەبوو، بابە تاهیر ئاگاداری بیرکردنەوەو ئەندێشەی ئەو بوو، ووتی :

دەروێش ئێستـا کەنیـوەڕۆیـە تۆنوێـژی خۆت بکـەو ئیتـاعـەتی فرمــانی خوابـەجێ بگـەینـەو بیـر لەووزگ مەکـەرەوە چونکـە ڕزق لەڕۆژی گەیشتنی خوێدا، زۆر ئەبەخشێ .

بابـە تاهیـر کەوتـە نوێژ کردن ودەروێشیش خەریکی نوێژ کردن بوو، پاش تەواو بوونی نوێــژ بابــە تاهیـر دوعـای کرد، سفـرەو ئاو پەیـدابـوو، ئەوسفـرەیـە جۆرەها خواردنی خۆشی لە سەربوو. بابە تاهیــر ووتـی : بیـســمیــلا، دەروێش دەستی بۆخوانی خواردن درێـژ کـرد، خوان لەلای نەیئەنواند، هات بە بیری یاکە بابە تاهیر لە جۆری ئەم ئەندێشەیەی ئاگادار بوو ووتی :

نادەروێش، تۆبەیـادی خوا دەستت بۆئەم خوانـە درێژ نەکرد، بڵێ بیـسمیللاو ئارەزووی خواردن بکـە ، بەفـرمـانی بابـە تاهیـری کردو گەلێك دڵی چووە ئەم خواردنە خۆشانەوە[٢٩]

ئەمیش حیکـایـەتێکی تـر بوو کە لەڕووی ئەدەبیاتەوە چەشنێ لە ڕەگـەزی ئەفسـانـەی تێـدایـەو وەك تر یەکێکی ترە لەو حیکایەتانەی دەربـارەی بابـە تاهیر وسۆفیان دەگێڕێتەوە، ئەگەر شوێنیان بکەوین زۆرمان لەم حیکایەتانە دەست دەکەوێت .

بابینینـەوە سەرخـاوەن پێشـەکی ـ کە ئەوهەر پاش حیکـایـەتە کە دەڵێ :" شەرحی حاڵی گەورەپیـاوان، بەتـایبـەتی عارفان و سۆفیانی گەورە، بەم چەشنـە ئەفسـانـانـە کەبناغەو پایەی زانستی و مەنتیقی و عیـرفـانی یان نی یـە ، دەڕازێنـرێنـەوە، بەچەشتێك کە وەك حافزی شیرازی ووتوویەتی :

سحر با معجزه پهلو نزند دل خوش دار
سامیری کیست که دست ازید بیضابرد

کەوادەگەیێنێ :

جادوو وموعجیزە مەخەپاڵ یەك، ئەی دڵی خۆشدار
سامیری کێ یە کە دەست بۆیە دی بەیزابەرێ

یاوەك لەشوێنێکی تردا دەنگی بڵند :

فیضی روح القدس از باز مدد فرمایند
دیگران هم بکنند آنچه مسیحی میکرد

یابڵێی :

فەیزی ڕوحی قودسی جارێکی تر مەدەد دێنی
خەڵکی کەش، وا ئەکەن، هەروەك مەسیح کردی

مەرجێك هەیە، ئەو مەرجە حافز لەغەزەلێکدا بەیانی دەکات :

گرانگشت سلیمانی نباشد
چەخاسیەت دهد نقشی نگینی

واتە :

گەر ئەموستیلەی سولەیمانی نەبێ
چ بایەخی هەیە، نەقشی نگینی ئەو

دڵ ڕوونـاکان یەقینیان هەیە کە بە ساختەوفێڵی دێوی سولەیمان نەبـوو کە گەورەپیـاوان گەورەبـوون، بەڵکـوبەفـراوانیی ئەندێشەو مەعنـەویـات و ڕوونی دەروون بوو، نەك بەدروستکردنی ئەفسـانەی بێ پایەو بناغەو سەر بەجنۆکەو پەری ومەیموون شۆرکردن[٣٠]

پەراوێز:

(١) له سالی ١٩٨٣دا نزیکەی سالێك لەبەرنامەی هەفتانەی «مێژووی ئەدەبی کوردی»ی ڕادیوی کوردیی بەغدادا باسی بابە تایەرم کرد. دووای ئەووتارانە چەند باس و ووتارێکم دی ناوەڕۆکی ئەو ڕیزە ووتارەی تێدا دووبارە کرابۆوە. ئەم ووتارە بریتی‌یە لەڕێکخستن و چڕکردن و خەستکردنەوە ولێ زیادکردنی ئەو ووتارانە.

(٢) عەلائەدین سوجادی مێژووی ئەدەبی کوردی. چ٢. بەغدا، ١٩٧١. ل ١٧٠. [لە مەودووا ئەم سەرچاوەیە بە سوجادی ناودەبەین].

(٣) بڕوانە. گۆڤاری گەلاوێژ. ژمارە ٢ سالی ١، بەغدا. کانوونی دووهەمی ١٩٤٠. (محەمەد ئەمین زەکی. ووتاری: زمانی کوردی. ل١١).

(٤) گەلاوێژ. ژمارە ٧. سالی ١. حوزەیرانی ١٩٤٠. ل ٥ ـ ٨.

(٥) محمـد أمين زكي. مشاهير الكرد وكردستان في الدور الاسلامي، . ج١. ت. كريم. بغداد ١٩٤٥. ص ١٣١ ـ ١٣٣.

(٦) ڕۆژنامەی ژین. ژمارە ٦٠٣. سلیمانی، ١١ تەمووزی ١٩٤٠.

(٧) عەلائەدین سوجادی ئەدەبی کوردی و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی کوردی. بەغدا، ١٩٦٨ ل ١٩٠ ـ ٢٠٨،

(٨) هەر ئەوێ، ل ١٩٤، ١٩٥.

(٩) هەر ئەوێ، ل ١٩٥، ١٩٦.

(١٠) هەر ئەوێ، ل ١٩٦، ١٩٧.

(١١) گەنجینە. بەشێکە لەچوارینەکانی بابا تاهیری هەمەدانی. دلزار کردوویە بەسۆرانی. بەغدا، ١٩٦٠. ل ٢٠.

(١٢) هەر ئەوێ. ل ٢٢.

١٣) هەر ئەوێ. لە ٢٢، ٢٣.

(١٤) محمد البدري. رباعيات بابا طاهر الهمداني. بغداد، ١٩٦٩، ص ٥، ٦.

(١٥) لەبەر ئەوە وەرگێڕانیان وخستنە بەردەست کوردی‌یان سوودمەندەو دەشچێتە سنووری کاری زانستی‌یەوە.

(١٦) دیوانی بابا طاهر. تاران: ١٣٤٣ (١٩٦٤)

(١٧) هەر ئەوێ.

(١٨) گەنجینە. ل٦١.

(١٩) پ ١٦.

(٢٠) گۆڤاری هیوا. ژمارە ١٣ سالی ٤. بەغدا، کانوونی یەکەمی ١٩٦١. ووتاری «عەبدوڕەزاق محەمەد ـ بابە تاهیری هەمەدانی» ل١٢ ـ ١٦

(٢١) هەر ئەوێ.

(٢٢) هەر ئەوێ.

(٢٣) هەر ئەوێ.

(٢٤) هەر ئەوێ.

(٢٥) دیوانی بابەتایەر. چاپی ڕەجەیی. تاران. ؟. پێشەکی. (تێبینی: چەندچاپێکی دیوانی بابە تا یەرم لایەکە لەبەر مەبەسی فرۆشتن و بازرگانی سالی چاپیان تێدا نەنووسراوە)

(٢٦) هەر هەر ئەوێ.

(٢٧) هەر ئەوێ.

(٢٨) هەر ئەوێ.

(٢٩) هەر ئەوێ.

(٣٠) هەر ئەوێ.

بابا طاهر العريان
حول حياته ونتاجه

(القسم الاول)

الدكتور عز الدين مصطفى رسول
استاذ في كلية الاداب
جامعة صلاح الدين

يتناول البحث حياة ونتاج أول شاعر كردي بارز وقد قسم البحث لمقتضيات النشر الصحفي الى قسمين: يبدأ الباحث القسم الاول بجولة بين المراجع مستقصيا وعارضا ومترجما ومعلقا، مع ردود من المنطلق العلمي على آراء بعض المغالين من الكتاب الفرس.

يبدأ البحث بنقل الصورة العلمية التي رسمها العالم الراحل علاء لدين سجادي في تأريخ الادب الكردي للشاعر، ويقول عنها الباحث أنها هيكل نحت بالقلم وتعمق في كنه حقيقة الشاعر وهو أروع تكثيف يقدم به بابا طاهر للقراء. ثم يبين الباحث أن الاستهلال بأقوال سجادي له سبب أخر، هو كونه أول باحث عن الادب الكردي كرس عشرات الصفحات في كتابه المذكور لبابا طاهر مستندا على نتف من كتابات المستشرقين والكرد عنه. ثم ينتقل الباحث الى هذه النتف فيبدأ مناقشا بما كتبه محمد أمين زكي في «مشاهير الكرد» وينبه الى ماكتبه الشاعر پيره ميرد في جريدة (ژين) في العام ١٩٤٠ حول الشاعر والترجمة التركية لاشعاره.

وتحت عنوان «بابا طاهر كردي» يناقش الباحث آراء بعض الكتاب من الفرس و(براون) من بين المستشرقين الذين اعتبروا بابا طاهر شاعرا فارسيا، ويدحض اراءهم استنادا الى الانتساب العرقي واللهجوي عند بابا طاهر الى اللر مما يقره هؤلاء أيضا، ولكنهم يتعامون عن الحقيقة لاعتبارهم اللر من الفرس، اوحتى الكرد من الفرس، ويضيف الباحث الى دلائله المختبريه من حيث قواعد اللغة والفونتيك والمفردات دليلاً رابعاً عن كردية اللر، هو رأي جمهور اللر أنفسهم، ولايرى ذلك عاملا مهما من حيث احترام آراء الشعوب والناس فقط، بل ولكون هذا الشعور عاملا يشد الجمهور، الى تراث وحاضر اللغة التي ينسبون انفسهم اليها وبوصلة يجذب مستقبل تلك اللغة الى مجرى تطورها ومستقبلها.

ثم يستعرض الباحث بعض المقدمات المكتوبة بالفارسية لطبعات ديوان بابا طاهر ويتعرض لها من المنطلق نفسه، ثم ينقل بعض الحكايات عن الشاعر في تلك المقدمات، التي اعتبرها بعضهم من كرامات الشاعر واعتبرها آخرون خرافات تنسب اليه، ولكن الباحث ينبري بين هؤلاء واولئك برأي آخر. معتبراً هذه الحكايات ظواهر فولكلورية عن الشعراء عامة، لايختص بها المتصوفون منهم وحدهم، بل تروى أمثالها عن شعراء آخرين لم ينتموا الى التصوف، وماذا لك عند الباحث سوى دليل على عظمة الشعراء عند الشعب والتأريخ وسمو منزلتهم عند الناس.